

Б.Б.Гарін

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Університет економіки та права «КРОК»*

М.О.Гофман

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Університет економіки та права «КРОК»*

Заробітна плата як складова частина сукупного попиту на внутрішньому ринку України

У статті досліджено проблему низького рівня середньої заробітної плати в Україні. Відображено її зв'язок із загальним обсягом виробництва на душу населення. Досліджено чинники, що загострюють проблему формування сукупного попиту. Запропоновано шляхи до покращення ситуації.

Ключові слова: середня заробітна плата, валовий внутрішній продукт на душу населення, деіндустріалізація, емуляція.

Постановка проблеми

Протягом 2014 – 2016 рр. економіка України перебуває у кризовому стані. Зменшився загальний обсяг виробництва, зросло безробіття. Середня заробітна плата скоротилася удвічі і є найнижчою серед усіх (за виключенням Молдови) країн Європи.

Окрім об'єктивного зв'язку між падінням ВВП на душу населення та зниженням реальних доходів більшості громадян України, ситуацію загострює низка причин, які могли б бути усунені за умови відповідних дій уряду. Мова йде про надмірну диференціацію в оплаті праці, використання

пропорційної системи оподаткування, засилля тіньової економіки та корупції. Для протидії згаданим негативним чинникам достатньо здійснити певні адміністративні заходи.

Більш складною є проблема створення умов для переходу економіки від кризи до зростання. Перетворення бідних країн на процвітаючі можливе лише на основі емуляції – реалізації програми дій, націленої на досягнення рівня розвитку передових країн світу, отримання конкурентних переваг в окремих сферах діяльності. Ключовим пунктом при реалізації такого підходу є спрямування інвестицій у виробництво найсучаснішої високотехнологічної продукції. Створення значної кількості робочих місць з високою оплатою послуг праці дозволяє одночасно збільшувати обсяги виробництва та сукупний попит населення на внутрішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Суттєве падіння середньої заробітної плати як складова більш загальної проблеми тотального зубожіння населення України протягом останніх років знайшло своє відображення у достатньо великій кількості публікацій. Це засвідчує актуальність теми дослідження.

Безпосереднім приводом для обговорення проблеми зв'язку між рівнем зарплати і сукупним попитом стала публікація статті Г.Кулікова «Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат» [2].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

У цій статті розмежовуються проблеми, які можуть бути вирішені адміністративним шляхом, та ті, що потребують серйозних змін у реальній економіці. Акцент зроблено на необхідності застосування емуляції для радикального покращення ситуації.

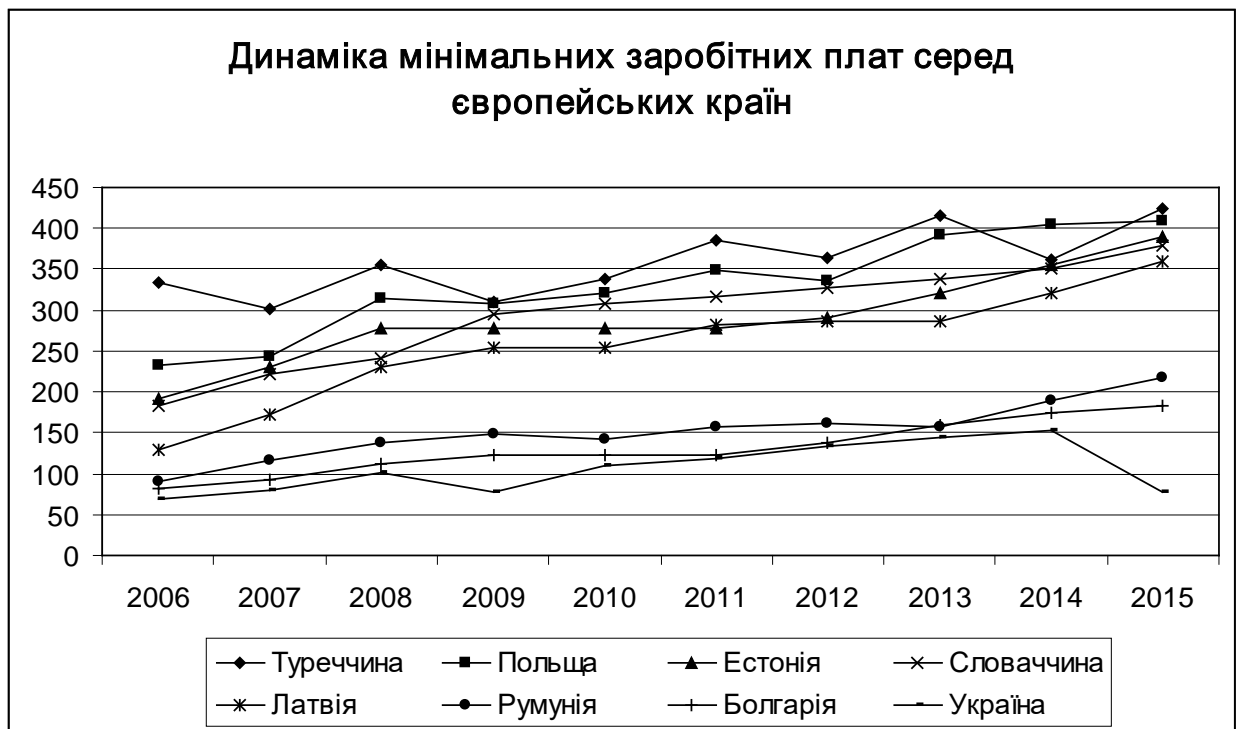
Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження ролі заробітної плати як складника сукупного

попиту та впливу змін заробітної плати на сукупний попит.

Виклад основного матеріалу дослідження

Проблема низького рівня середньої заробітної плати в Україні у порівнянні з іншими країнами Європи все частіше привертає до себе увагу вітчизняних економістів. Так, наприклад, Геннадій Куліков у статті «Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат» зазначає, що з 2013 р. по 2015 р. середня заробітна плата в Україні скоротилась у 1,8 рази (з 308 євро до 175 євро) і зараз є меншою за *мінімальні* заробітні плати європейських країн. Зміни у мінімальних заробітних платах деяких європейських країн ілюстровано на графіку (мал.1).

Мал. 1. Динаміка мінімальних заробітних плат серед європейських країн
Джерело: розраховано авторами на основі [1].

Мінімальна заробітна плата в Литві, Латвії, Естонії, Польщі складає 300-410 євро, а в деяких країнах ЄС перебуває на рівні 1500 євро (Франція, Ірландія, Бельгія, Нідерланди). Найнижчою вона є у Болгарії (184 євро), найвищою – у Люксембурзі (1923 євро). В Україні мінімальна зарплата

складає 47 євро. Її зміни у гривневому та доларовому еквіваленті за останні десять років демонструє така діаграма (Мал. 2).

Мал. 2. Динаміка мінімальної заробітної плати в Україні

Джерело: розраховано авторами на основі [1].

Пошук шляхів поліпшення ситуації, що склалася, на наш погляд, тісно пов'язаний із аналізом обставин, які її спричинили.

Загальновідомо, що середні заробітні плати різних країн об'єктивно залежать від загального обсягу виробництва ВВП на душу населення. Чим більший ВВП на душу населення має країна, тим вищий, зазвичай, рівень середньої заробітної плати. Загальний обсяг виробництва на душу населення визначають як за номіналом, так і за паритетом купівельної спроможності. Показники загального обсягу виробництва на душу населення, розраховані за паритетом купівельної спроможності деяких європейських країн наведено у табл.1.

**ВВП (ПКС) на душу населення у 2015 р.
(список МВФ)**

Країна	ВВП/д.н. (тис.\$)	Країна	ВВП/д.н. (тис.\$)
Люксембург	98 987	Чехія	31 549
Норвегія	68 430	Естонія	28 592
Швейцарія	58 551	Литва	28 359
Ірландія	55 533	Польща	26 455
Нідерланди	49 166	Угорщина	26 222
Швеція	47 922	Росія	25 411
Австрія	47 250	Латвія	24 712
Німеччина	46 893	Румунія	20 787
Франція	41 181	Болгарія	19 097
Велика Британія	41 159	Білорусія	17 654
Італія	35 708	Україна	7 519
Іспанія	34 819	Молдавія	5 006

Джерело: [3]

Наведені дані засвідчують закономірний зв'язок між середньою заробітною платою та обсягом виробництва на душу населення в країні. З усіх європейських країн за цими показниками Україна випереджає лише Молдову. Проте, неможливо не помітити, що різниця в оплаті праці є більш значущою, ніж у виробленому на одну особу ВВП. Отже, справа не тільки у обсягах ВВП.

В Україні існує низка проблем, вирішення яких могло б сприяти покращенню ситуації з оплатою праці найманих працівників.

Однією з таких проблем є надмірна диференціація заробітних плат між керівництвом (топ менеджментом) та підлеглими, між регіонами країни та між окремими галузями. Так, якщо в країнах Європи низька заробітна плата є меншою за високу у 12 разів, то в Україні – у 50 разів. При середній по Україні заробітній платі у 4920 грн. (березень 2016 року) її рівень для Києва складає 8364 грн. проти 3394 грн. для Тернопільської області. Робітники авіаційної галузі мають середню зарплату більшу від 20000 грн. на місяць, працівники банківської сфери та сфери ІТ- технологій – 9000-10000 грн., а медичний персонал та поштові службовці лише біля 2500-3000 грн.

Більш серйозною проблемою, що впливає на диференціацію доходів населення є застосування в Україні пропорційної системи оподаткування фізичних осіб. Використовуючи непрогресивну систему оподаткування, замість прогресивної, уряд не виконує одну з найважливіших функцій, що покладаються на нього в соціально-орієнтованій ринковій економіці – функцію перерозподілу. При прогресивній системі оподаткування доходів населення уряд «виступає в ролі Робіна Худа», перерозподіляючи грошові потоки від багатих до бідних. Натомість пропорційна система консервує нерівність, роблячи багатих багатшими і бідних біднішими.

Надвисокий відсоток тіньового сектору в українській економіці також суттєво впливає на показник середньої заробітної плати. Практика виплати заробітної плати «у конвертах» занижує її справжню величину у приватному сегменті економіки та через зменшення надходжень до бюджету внаслідок прихованих від оподаткування доходів не дає можливості підняти її працівникам державних закладів.

Окремо слід сказати про проблему зменшення частки заробітної плати в структурі доходів населення при збільшенні часток, що припадають на соціальні трансферти та доходи від власності. Так, у 2014 році частка заробітної плати у загальних доходах українців складала 40,5 %. На соціальні трансферти та доходи від власності приходилось 37,1 % та 22,4 %, відповідно. У 2015 році частка зарплати скоротилась до 39 %, при зростанні частки соціальних трансфертів до 37,8 % та доходів від власності - до 23,2 % [4]. Такі зміни пов'язані із підвищенням цін на комунальні послуги для населення і відповідним зростанням кількості сімей, які отримують субсидії від держави. Політика поширення субсидій на усе ширші кола громадян України піддається справедливій критиці як така, що породжує утриманські настрої замість заохочення до продуктивної праці та слугує підґрунтям для поширення корупційних схем.

Названі проблеми, що не пов'язані з низьким обсягом виробництва на душу населення, на наш погляд, могли б бути вирішені хоча б частково

за наявності політичної волі та бажання керівництва держави.

Надмірна диференціація доходів могла б бути усунена суто адміністративними заходами: підвищенням зарплат і пенсій, поверненням до прогресивної системи оподаткування, реальною боротьбою з тіньовою економікою та корупцією. Поки що поляризація населення за доходами посилюється. За останні два роки реальна заробітна плата в Україні скоротилася на 50 %. Якщо у 2015 році по усій країні налічувалось 1232 громадянина з доходом, що перевищував один мільйон гривень за рік, то за перші чотири місяці 2016 року лише у Києві такий доход (за даними ДФС) задекларувало 1,6 тис. осіб [5].

Розрекламоване урядом підвищення мінімальних зарплат і пенсій на 13 % у вересні та на 10% у грудні 2015 року, аж ніяк не компенсувало втрати купівельної спроможності переважної більшості населення через інфляцію, річний рівень якої склав 48,7 % [6]. Як наслідок, оборот роздрібною торгівлі за 2014-2015 рр. знизився на 21,5 %. Останні зміни у податковому законодавстві України остаточно підтвердили незмінну прихильність до пропорційного оподаткування доходів фізичних осіб. Перехід до загальноприйнятої у Європі прогресивної системи оподаткування навіть не обговорювався. Показник рівня тіньової економіки залишається незмінним з другої половини 1990-х років, що свідчить про декларативний характер боротьби з нею. Корупційні скандали, як правило, не ведуть до покарання винних.

Перелічені проблеми можуть бути частково вирішені за допомогою внесення змін у економічну політику уряду. Проте проблема низької середньої продуктивності праці і, як наслідок, низького рівня загального обсягу виробництва на душу населення, виглядає більш складною.

Низький показник ВВП на душу населення в Україні є наслідком деіндустріалізації країни протягом усього періоду її незалежного існування. За останні 25 років біля половини промислових підприємств припинило свою діяльність, або перебуває на межі банкрутства. Переважна кількість

zareєстрованих в сучасній Україні підприємств належать до торгівлі та сфери послуг.

Скорочення частки реального сектору економіки за рахунок зростання інших секторів є поширеним явищем для економік розвинутих країн. Слід лише пам'ятати, що такі зміни у пропорціях відбуваються при зростанні обсягів виробництва в усіх сферах економічної діяльності – більшим стає виробництво усіх секторів. Зменшення чисельності працюючих у виробничих галузях відбувається за рахунок широкого використання досягнень науково-технічного прогресу, роботизації та комп'ютеризації технологічних процесів. Застосування найсучасніших технологій дозволяє збільшувати обсяги виробництва при зменшенні кількості зайнятих робітників.

Згадане, на жаль, не стосується України. На сферу високих технологій у нас припадає лише 2,5 % загального обсягу промислового виробництва. Левова частка підприємств працює на фізично зношеному та морально застарілому обладнанні. Деіндустріалізація країни є прямим та закономірним наслідком відсутності інвестицій (особливо інноваційних), що потрібні для забезпечення нормального розвитку промисловості.

Слід пам'ятати, що скорочення обсягів виробництва та зубожіння широких верств населення через зниження його реальних доходів тісно взаємозв'язані та доповнюють і посилюють одне одного. Падіння виробництва скорочує кількість робочих місць, що збільшує безробіття і знижує сукупний попит на внутрішньому ринку. Скорочення сукупного попиту, в свою чергу, стає фактором обмеження економічного зростання. Стимулювання сукупного попиту без зростання обсягу виробництва призведе лише до надмірної інфляції, а зростання виробництва без збільшення попиту неможливе. Ці дві проблеми необхідно вирішувати одночасно.

Норвезький економіст Ерік Райнерт у книзі «Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними» стверджує, що перетворення відсталих економік у процвітаючі можливе лише на основі

емуляції. Емуляція означає реалізацію державою свідомої економічної політики, орієнтованої на досягнення рівня розвитку передових країн, випередження їх в окремих галузях. Він особливо підкреслює, що ставка на дію законів вільного, некерованого ринку без інших дій буде помилкою. Потрібний продуманий план реформування економіки на основі її державного регулювання. «Розповсюдження багатства в Європі, а потім й в інших розвинутих частинах світу, стало результатом свідомої політики змагання: сила ринку була приручена, як і сила вітру, для досягнення встановленої мети. Проте сила вітру, як і сила ринку, не усіх рухає у правильному напрямку. Кумулятивні фактори та траєкторії розвитку примушують ринок «дмухати у вітрила прогресу» тільки тоді, коли в країні вже досягнутий високий рівень розвитку. Чим бідніша країна, тим рідше вітри *laissez-faire* дмухають у потрібному їй напрямку» [7].

Сказане Е. Райнертом примушує замислитись над питанням, чи потрібно Україні сліпо виконувати усі рекомендації МВФ в сфері економічних реформ? Ні для кого не секрет, що керівництво Фонду перебуває під впливом ідей прихильників неокласичних теорій розвитку економіки. За великим рахунком, пропоновані перетворення спрямовано на посилення регулюючої ролі ринку при обмеженні ролі держави. Відомі випадки, коли суворе дотримання планів реформ МВФ, замість покращення, викликало загострення економічних проблем та призводило до соціальних потрясінь. На наш погляд, усі надані ззовні рекомендації, перш ніж бути втіленими у життя, повинні отримувати експертну оцінку з боку провідних вітчизняних науковців.

Проте, без допомоги ззовні Україні не обійтись. Щоб змінити вектор розвитку економіки на позитивний, необхідні не стільки кредити «під реформи» (які частково розкрадаються та збільшують тягар державного боргу), а прямі інвестиції в реальний сектор економіки. Причому, інвестиції потрібні не на відтворення застарілих технологій у традиційних галузях виробництва, а на створення підприємств, що здатні виробляти

високотехнологічну інноваційну продукцію. Це одночасно спричинить і збільшення обсягу виробництва, і створення робочих місць, що потребують кваліфікованої (отже, з високим рівнем оплати послуг праці) робочої сили. Україна не повинна погоджуватись на роль сировинного додатку до європейської економіки, а має постачати на світовий ринок найсучаснішу готову продукцію. Це не здається чимось неможливим, якщо згадати, що унікальний найбільший в світі літак Ан-225 «Мрія» спроектовано та збудовано в Києві, а балістичні ракети, що складають основу ядерних озброєнь Росії, розроблено у Дніпропетровську.

Проблема полягає у традиційно поганому інвестиційному кліматі в Україні. Він настільки поганий, що вкладати кошти в розвиток української економіки не бажають не тільки іноземці, але й власні олігархи. Кошти, що виводяться з України вітчизняними підприємцями, перевищують кредити, отримані від міжнародних фінансових установ. Головними факторами, що відлякують потенційних інвесторів, стають: політична нестабільність, постійна зміна правил гри в економічній сфері, найвищі місця України у рейтингах корумпованих країн світу. Отже, проблема інвестицій може вирішуватись досягненням елементарного порядку в країні.

У нещодавно опублікованому звіті Міжнародного валютного фонду – «25 років трансформації: посткомуністична Європа та МВФ» зроблено порівняльний аналіз проведення реформ у 21 країні, що відмовились від планової економіки на користь ринкової. Як висновок було сформульовано чотири ключові умови успіху: 1. «Great People» (лідерство розумних людей); 2. Smart strategies (розумні стратегії); 3. Magnet Europe (привабливість Європи); 4. External support (зовнішня підтримка). Як бачимо, зовнішня підтримка, хоч і є однією з необхідних умов, але перебуває лише на четвертому місці. На першому місці – наявність лідерів, здатних втілювати задумане у життя. Друга умова, це добре продумана послідовна стратегія проведення реформ, чіткий, зрозумілий план дій [8].

Висновки

Подолання наслідків економічної кризи та перехід до стійкого економічного зростання потребує інвестицій та збільшення сукупного попиту національної економіки. Останнє передбачає зміни інвестиційного клімату. Для покращення інвестиційного клімату потрібні - політична стабільність, створення сприятливого інституційного середовища для ведення бізнесу, справжня боротьба з корупцією. Стимулювання сукупного попиту потребує докорінного перегляду політики доходів. Заробітна плата повинна суттєво зрости для переважної більшості працюючих. Стратегічним завданням у зв'язку з цим є формування прошарку населення із стабільно високими доходами, які корелюють з високою продуктивністю праці. Високі середні зарплати створюють підґрунтя для скасування порочної системи субсидій для населення на оплату комунальних послуг. Ще одним кроком для збільшення сукупного попиту могло б стати обмеження необґрунтованих немонетизованих пільг тощо.

Реалізація згаданих у цій статті заходів можлива лише за умови політичної волі на проведення економічних та соціальних реформ.

Література

1. Державна служба статистики України. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Куліков Г. Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат / Дзеркало тижня. – 2016. - № 13.
3. Список стран по ВВП (ППС) на душу населения [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [https // ru. wikipedia. org](https://ru.wikipedia.org).
4. Українці бідніють другий рік поспіль: як змінилися доходи і витрати у 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. segodnya. ua. / economics / enews](http://www.segodnya.ua/economics/enews)
5. ДФС нарахувала в Києві більше тисячі мільонерів – Мільярдерів у

столиці поки що немає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews

6. *Богдан Т.* Бюджетно-боргова політика поглиблення спаду / Дзеркало тижня. – 2016. - № 14.

7. *Райнерт Э.С.* Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными. – М.: Изд. Дом Гос. ун-т – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.

8. *Петрик С.* Гройсман покаже, або Національні особливості реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.segodnya.ua/economics/enews